
POMENLJIVE ZGODBE, ZAPISANE V OSEBNIH PREDMETIH

Janja Žagar

15

IZVLEČEK

Prispevek v prvem delu sledi izbranim teoretičnim idejam, ki materialno kulturo opazujejo kot konstitutivni del človeškega bivanja in kot pomensko stičišče osebnega in skupnega. Izpostavljen je pomen poosebljenih uporabnih predmetov (oblačil), ki lahko postanejo spominski predmeti biografske vrednosti. Drugi del prispevka temelji na ustnih, predmetnih in slikovnih virih, evidentiranih skozi trajno usmerjeno raziskovanje osebnega videza ter z njim povezane materializacije izbir, doživetij in izkušenj, spominov in spoznanj. Zgodbe o predmetih, ki so sooblikovali pretekle dnevne prakse in posebnost življenjskih mejnikov, so pravzaprav fragmentarne zgodbe o življenjih pripovedovalcev in njihovih pripadnostih drugim ljudem. Cilj prispevka je opozoriti na izredni pomen široke kontekstualizacije predmetnega sveta, ki ga kot raziskovalci (in muzealci) opazujemo, dokumentiramo, zbiramo in interpretiramo tudi, ko/če so naše pozornosti usmerjene na bolj abstraktna vprašanja in širše družbeno-kulturne pojave.

Ključne besede: opredmeteni spomin, spominski predmeti, biografski predmeti, biografske zgodbe, osebna identiteta

ABSTRACT

The article's first part explores selected theoretical ideas, which observe material culture as a constitutive part of man's life, and as the essential juncture of the personal and common. It points out the importance of personified useful objects (clothes), which may become memory objects of biographical value. The second part is based on oral, object and pictorial sources, acquired through sustained research into people's personal appearance and the related materializations of choices, experiences, memories and cognitions. Stories about objects, which participated in shaping past everyday practices and the special nature of turning points in people's life, are actually fragmentary stories about the lives of people telling their stories, and their belonging to other people. The article's aim is to draw attention to the exceptional importance of a broad contextualization of the world of objects, which researchers (and museum workers) observe, document, collect, and interpret, even when our attention is directed towards more abstract issues and wider socio-cultural phenomena.

Keywords: materialised memory, memory objects, biographical objects, biographical stories, personal identity

Uvod

Cilj pričujočega prispevka je opozoriti na način opazovanja materialne kulture izbranega časa in prostora skozi opredmetene spomine njihovih uporabnikov: biografske predmete z zgodbo in biografske zgodbe o predmetih. Drobne zgodbe ljudi o njihovih vsakdanjih ravnanjih z osebnimi predmeti, ki preidejo v spomine na pretekle razmere in lastno življenjsko pot, osvetljujejo mnoge nianse medsebojnih vplivov med ljudmi in stvarmi. Subjektivne zgodbe ljudi, rojenih v sredinskih dveh desetletjih 20. stoletja, vsebujejo pomembne gradnike skupnega življenja na Slovenskem od druge svetovne vojne do danes. »Velika« zgodovina jih ne razkriva, ker je njen fokus preširok. Teoretični razmisleki v okviru različnih družboslovnih ved so vrednost biografskega uvida v materialno kulturo že prepoznali. Muzejsko opazovanje materialne kulture je temu pristopu lahko zelo blizu, posebej pri etnoloških muzejskih zbirkah. Vprašanje je le, kako tako razumljeno materialno kulturo vključiti v vodila muzejskega zbiranja in dokumentiranja, razstavnega interpretiranja in tudi aplikativnega dela z muzejskimi obiskovalci. Prispevek skuša na to vsaj delno odgovoriti.

16

Besedilo je razdeljeno v dva dela: prvi del je posvečen tistim teoretičnim vodilom, katerih razvoj je pomemben za razumevanje sveta predmetov, ki nas obdaja in oblikuje. Posebej izpostavljeno je vprašanje subjektivnega spomina in pomen osebnih spominskih predmetov, ki posamezniku pomagajo graditi osebno identitetno zgodbo in ga umestiti v generacijsko, družinsko, lokalno in še kakšno družbeno skupnost in širšo zgodovinsko dobo. Te teoretične misli so usmerile zasnovo drugega, empiričnega dela prispevka. Ta temelji na ustnem, pisnem, slikovnem in predmetnem gradivu, pridobljenem v času raziskave o osebem videzu (Žagar 2011)¹ in tistem, ki sem ga po letu 2011 pridobivala ob dopolnjevanju tekstilne zbirke Slovenskega etnografskega muzeja (SEM) ali ob različnih oblikah dela z muzejskimi obiskovalci. Najbolj poglobljene uvide v pomen osebnih predmetov so dali usmerjeni individualni in skupinski vodeni pogovori² ter mentorsko delo pri pripravi osebnih razstav obiskovalcev³. Nekateri v besedilu opisani predmeti so v tem času postali del muzejske zbirke SEM, vsi ostali primeri spominsko hranjenih osebnih predmetov so v lasti sogovornikov.

¹ V razpravi sem *osebni videz* kot sumarni teoretski pojem pojasnjevala skozi več delnih vidikov: telo kot torišče (samo)discipliniranja in izhodišče izkušnje; olika kot normiranje primernega in orodje za družbeno ločevanje; moda kot (pri)sila, ki strukturira in usmerja družbeno primerne odtenke okusov, potreb in izbir; osebni videz skozi vsakdanje prakse izbire in presoje; osebni videz kot del razmerja med osebno biografijo in skupno zgodovino.

² Zgodbe o osebnih predmetih so bile izhodiščna tema skupinskih pogovorov študijske skupine Univerze za tretje življenjsko obdobje v letih 2011–2014, pri čemer je bil fokus v letu 2011/12 usmerjen na osebni videz (s poudarkom na oblačilih in poglobitvijo na obuvalih), v letu 2012/13 na praznike in praznovanja (s poglobitvijo na osebnih mejnikih in praznikih) in v letu 2014 na temo nakita (s poudarkom na predstavivtah izbranega osebnega nakita v sliki in pripovedi).

³ Na pomenu osebne življenjske zgodbe, pojasnjene z naracijo in osebnimi predmeti, temelji muzejski program, ki poteka od leta 2010 ob stalni razstavi SEM z naslovom *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta* (2009). Program ima obliko razstavnega ciklusa osebnih razstav obiskovalcev z naslovom *Moje življenje, moj svet* (Žagar 2012a; 2013b).

Izbira sogovornikov za namen prispevka ni bila načrtna, saj sem zajemala iz rezultatov večletnih delovnih prizadevanj, ki so širša kot je tema prispevka. Tako je bil potencialni nabor sogovornikov in njihovih zgodb raznolik glede na starost, poklic in izvorni kraj (ne pa tudi sedanji kraj bivanja, ki je za mnoge moje sogovornike prav Ljubljana in njena okolica). Prevladujoča je skupina ženskih sogovornic srednje in starejše generacije, kar se pri raziskovanju oblačilne kulture in ohranjenih hišnih tekstilij zelo pogosto zgodi. To potrjujejo tudi ugotovitve nekaterih drugih avtorjev o razlikah v zanimanju za tip predmetov glede na spol in razlikah med vrednotenjem starih in novih predmetov glede na starost (Rogan po Habinc 2004: 37).

Med zbranimi pripovedmi in zapisi sem za prispevek izbrala ilustrativne pripovedi sogovornikov, rojenih v štiridesetih in petdesetih letih 20. stoletja, z dvema dodanima kratkima pripovedima starejših sogovornic, ki sta bili v omenjenem času že srednješolki. Vsi izbrani sogovorniki so tako danes starejši od 60 oz. 70 let, prav vsi so tudi upokojeni; generacijsko so si v tem obdobju relativno blizu, njihove življenjske poti pa so bile različne. Glede na njihov upokojski status so temeljne poteze njihovega vsakdana podobne. S takim starostnim izborom pripovedovalcev se je zgodovina druge polovice 20. in poldruega desetletja 21. stoletja izluščila tudi kot tok zaporednih življenjskih dob mojih sogovornikov od otroštva in mladosti do odraslosti in starosti. Zaporedju človeških dob zato sledi tudi poenostavljena shema prispevka. Doživljanje zgodovinskih razmer in prostora je z vidika posameznika predvsem subjektivna izkušnja njegovih življenjskih dob, njegova spominska pripoved pa vzvratno pojasnjevanje in presojanje s pozicije sedanjosti.

Podoba izbranega zgodovinskega obdobja se zaradi zamejenosti teme kaže enostransko in zato popačeno, a namen prispevka ni v prikazu kompleksnosti izbranega družbeno-zgodovinskega preseka, pač pa v pojasnjevanju prepleta osebne in skupne zgodovine v vsaki biografiji človeka in predmeta posebej. Vsako zgodovinsko obdobje in vsak družbeni prostor sicer tvorijo tri, štiri generacije sodobnikov; kar je za nekoga čas otroštva, je za drugega čas mladostništva, odraslosti ali starosti. V prispevku spregledane izkušnje drugih generacij istega skupnega časa so pripovedi drugih zornih kotov. Te naj ostanejo za drugič.

O preučevanju predmetnega sveta

Družbeno okolje, v katerega se posameznik rodi in kjer poteka njegovo življenje, je zanj edina realnost in naturaliziran okvir njegovih predstav in dejstvom. Del tega predkodiranega prostora je tudi predmetni svet – izumljen, izdelan in opremljen z družbenimi pomeni predhodnih generacij. Po Bourdiejevem konceptu *habitusa*⁴ (1977, 1984) so predmeti osrednji elementi

---

⁴ Habitus je množica pridobljenih in relativno stabilnih miselnih in vedenjskih vzorcev ter vzorcev okusa: je produkt zgodovine in učinkuje kot matrika zaznav, presoj in dejanj. Proizvaja individualne in kolektivne prakse, ki so usklajene z njegovimi zakonitostmi, zato deluje kot neke vrste objektivni okvir za vse subjektivno. Habitus je utelešen – posameznikovo telo je vezni člen med osebnim in družbenim (družbenimi razmerji). V posameznika se vtiskuje z vsakdanjimi praksami in ponavljajočimi izkušnjami, skozi opazovanje, posnemanje in presojanje drugih ljudi. (Bourdieu 1977: 87–88, 93–94)

družbene reprodukcije, ker so v temelju vpeti v socializacijske procese in ker so mediatorji med subjektivnim in objektivnim svetom.

Proučevanju predmetnega sveta so raziskovalci v zadnjih dvestopetdesetih letih namenjali veliko pozornosti. Deloma pri tem ni bil vir predmet sam, ampak se je védenje o njem zbiralo skozi jezik, mitologijo ipd. Predmeti so bili v drugi polovici 18. stol. in v 19. stol. obravnavani kot kazalci človeške raznolikosti, indikatorji razvoja in napredka, spomini na predindustrijski čas, izraz regionalnih posebnosti ali narodnih pristnosti in duha. V 20. stol. se zanimanje usmeri še na tehnične posebnosti predmetov in širše zgodovinsko-geografske pojave. Neposredna zveza med predmetom in uporabnikom se ni zdela relevantno vprašanje (Shippers 2002: 126–128).

18

Po drugi svetovni vojni se je zelo očitno spremenil značaj materialne kulture: označuje ga postopni prehod od posamično izdelanih predmetov lokalnega izvira v množico enakih industrijskih izdelkov različnih geografskih provenienc. Kar je pretežno večino ljudi spremenilo iz izdelovalcev v porabnike množičnih proizvodov. Raziskovalna pozornost se je preusmerila v načine prisvajanja in rabe predmetov znotraj potrošniške družbe. Od šestdesetih let stopi v ospredje zanimanje ljudi v okviru bolj ali manj zamejenih družbenih skupin (razredov, lokalnih, poklicnih ...) določenega prostora in časa. Predmeti so obravnavani kot pasivni označevalci načina življenja teh skupin oz. kot opredmetenje konotativnih družbenih vrednosti, npr. bogastva, prestiža, ugleda ipd. Posameznikova izbira je v očeh raziskovalcev interpretirana kot »kulturalna« oz. »socialna« tvornost, skozi katero zrealijo njegove pripadnosti oz. identitete (Schippers 2002: 129–131).

Množični industrijski proizvodi imajo vse do nakupa značaj brezosebnega blaga. Šele proces osebne izbire in vsakdanjega ravnanja z njimi jih dogradi v poosebljene predmete. Razliki med množičnimi prodajnimi izdelki (blagom) in personaliziranimi predmeti, na katere sta opozorila odmevna prispevka Kopytoffa o kulturni biografiji predmetov (1986: 69) in Appaduraia o kulturni biografiji predmetov na eni in družbeni biografiji predmetov na drugi strani (1986: 34), so se raziskovalci v zadnjih desetletjih posvečali znotraj polja materialne kulture. Pozornost so bolj usmerili na posameznike in spremenljive pomenske vrednosti predmetov. Predmete opazujejo kot integralni del človekovega vsakdanjega delovanja. Zato ugotavljajo, da se predmeti in ljudje v različnih kontekstih družbenih interakcij medsebojno (do)oblikujejo – ne toliko v smislu fizičnih modifikacij kot v smislu pomenskih vrednosti in konotacij. Raziskovalna pozornost na *biografije predmetov* naj bi te procese najbolj osvetlila (Mlekuž 2007: 267).

Na obojestransko vplivno razmerje med človekom in predmetom oz. na dejstvo, da nas predmeti ne le reprezentirajo, ampak tudi na specifičen način konstruirajo (nas naredijo to, kar smo, oz. to, kar mislimo, da smo), opozarja Miller (2016: 27–28, 30). Poudarja doslej spregledano moč navadnih, vsakdanjih uporabnih predmetov, da sodelujejo v procesu oblikovanja posameznikovih percepcij in presoje, izkušenj in predstav o sebi in svetu (Miller 2016: 63–67). Pri tem je ključno razlikovanje med splošnimi pomembnimi stvarmi, kot jih vidi

raziskovalec (*significant*), in stvarmi, ki so pomembne za uporabnike/preučevalce (*matter*) (Miller po Mlekuž 2011: 11).

Biografski princip

Človeški spomin velja razumeti kot biološko in družbeno-kulturno kategorijo: na eni strani gre za sposobnost možganov in nevronske povezave, ki omogočajo percepcijo, dojetje, razvrščanje, pomnjenje in obujanje spominov (Winston 2007: 156–159), na drugi strani pa za habituirane vzorce spominjanja, ki jih človek pridobi – ti mu narekujejo, kaj iz osebne in skupne preteklosti si velja zapomniti in na kakšen način ta spomin obnavljati (Žagar 2013a: 126).

Posameznik potrebuje občutek osebne kontinuitete v času in prostoru, na katerem utemeljuje svojo vsakokratno sedanost in aktualno predstavo o sebi ter svoji vlogi v svetu. Spomine iz svoje osebne zgodovine organizira tako, da oblikuje svojo življenjsko zgodbo, s katero izgrajuje svojo identiteto in odgovarja na vprašanje o tem, kdo je in kdo hoče postati. Življenjska zgodba⁵ je vezana na izbrane predmete, dogodke, kraje in ljudi ter z njimi povezana občutja in razumevanja, zato je pomembna lastna artikulacija. Z vsakokratnim obnavljanjem izbranih spominov in njihovim pripovedovanjem se oblikuje nov kontekst osebne zgodbe, z njim pa so konstruirani tudi novi pomeni in smisli te lepljenke, namišljene celote. Umeščanje osebne zgodbe v skupno zgodovino je del osebne identitete in občutka povezanosti z ljudmi iste dobe in prostora, čeprav skupne dogodke doživlja vsak na svoj način. Skupna zgodovina ni seštevek osebnih zgodb in ni zgolj izkustvena. Vsaka osebna zgodba je dopolnjena s pridobljeno predstavo o skupni zgodovini oz. zgodbi skupne zgodovine.⁶

Biografski prijem v raziskavah materialne kulture je pogled na predmete in pogled na ljudi na neki način zbližal. V tem smislu sta zanimiva dva koncepta: *biografije predmetov* in *potujoči (mobilni) predmeti*; oba vključujeta premike (pomenske spremembe) predmetov v časih in prostorih. Izpostavljala so se nekatera zanimiva vprašanja, npr. vprašanje o pravem začetku in pravem koncu predmeta glede na normativna pričakovanja, vprašanja spremenjenih statusov in pomenov v novih kontekstih uporabe, vprašanja realnih in pričakovanih karakteristik predmeta ipd. Oba principa naj bi združeval bolj nevtralni izraz *itinerariji predmetov* in hkrati odpravljal konotaciji izrazov »biografija« in »potovanje« (Hahn in Weis 2013: 2–9; Fontijn 2013: 185–186, 191–193).

⁵ »Življenjska zgodba, pripoved posameznika o dogodkih iz njegovega življenja, v strokovni literaturi imenovana tudi življenjska pripoved, življenjepis, biografija, življenjska zgodovina /.../ Življenjska zgodba je dokaj popolna pripoved o vseh izkušnjah življenja kot celote, osvetljuje njegove najpomembnejše točke, povzema, kar se je komu zgodilo /.../ poudarja pomembne življenjske dogodke, izkušnje in doživljanja /.../« (Ramšak 2004: 724). V družboslovni literaturi se pojavlja tudi izraz življenjski potek ali življenjski cikel kot zaporedje pomembnih življenjskih dogodkov (Nastran Ule 2000: 326).

⁶ Na stalni razstavi Slovenskega etnografskega muzeja z naslovom *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta* (2009) je razmerje med osebno življenjsko zgodbo in skupno zgodovino ponazorjeno z razstavno rdečo nitjo z naslovom *Pot Enega* (Žagar in Dular 2013).

Po zgledu človeških biografij so nekateri skandinavski etnologi uvedli koncept *kariere predmetov oz. življenjske poti predmetov*, kjer jih zanima diahroni način uporabe predmetov in njihove simbolne vrednosti v razmerju z življenjskimi zgodbami njihovih uporabnikov. V t. i. biografijah potrošnikov se izkažejo nekateri priljubljeni predmeti kot znaki oz. kažipotji za orientacijo in personalizacijo v prostoru in času. Tudi najbolj navadne stvari lahko dobijo čustveni naboj – postanejo opredmeteni spomini posameznikove življenjske poti (Schippers 2002: 133). Vendar pa predmeti ne pišejo lastnih biografij in zgodb, te lahko artikulira le človek (Mlekuž 2007: 264).

20 Osebni predmeti biografske vrednosti

Različni avtorji navajajo več vrst spominov, npr. predmetni, identitetni, osebni in skupinski oz. kolektivni, družinski, generacijski, dogodkovni, socialni spomin (Habinc 2004: 19–22). Zadnji dve stoletji sta ozavestili v ljudeh željo po spominjanju lastnega življenja s predmeti. Spominski predmet je lahko v osnovi uporabni predmet ali pa ima spominsko funkcijo že ob nastanku. Hranjenje zasebnih spominov v spominske knjige, voščilnice, šatulle, albume, spominke s potovanj in podobno je množično razširila komercialna trgovska ponudba. Ob tem so se do neke mere posplošile tudi predstave o tem, kateri predmeti so najbolj primerni za posamezne vrste spominov (Habinc 2004: 37–38). Skozi hranjene predmete in zanimanje zanje se kaže tudi spolna razlika – moške naj bi bolj zanimali hiša in njena okolica, tehnični predmeti ipd., ženske pa notranja hišna oprema oz. oprema stanovanja (Roger po Habinc 2004: 37).

Posebej močno vlogo pri spominjanju imajo osebna doživetja, misli, občutja, izkušnje in osebni predmeti – uporabni predmeti osebne rabe, saj so neposredno povezani s telesom in posameznikovimi vsakdanjimi praksami uporabe. Ti predmeti združujejo v sebi tako edinstvenost osebne rabe kot družbeno-kulturni vidik rabe in lastništva. Pomemben element vrednosti personaliziranih predmetov so prav vidne sledi osebne rabe (Zavratnik 2016: 158).

Med osebne predmete sodijo tudi oblačila in dodatki, ki tako ali drugače dopolnjujejo osebni videz.⁷ Kadar jim posameznik po končani uporabi nameni še sentimentalno spominsko vrednost in jih shrani za spomin, jih lahko upravičeno uvrstimo med spominske predmete biografske vrednosti. Biografija oblačil nikoli ni samo osebna, saj se v njih zrcalijo mnoga razmerja do družinskih članov, generacijskih vrstnikov, prijateljev in drugih – Miller in Woodward sta to ugotovila na primeru kavbojk (2012: 30), Zavratnik pa na primeru športnih copat, allstark (2016: 154–155).

⁷ Obleka oz. oblačila (vrhnja oblačila; obleka v ožjem pomenu besede; varovalna oblačila; perilo in oblačila za podpiranje in oblikovanje telesa; spalna in jutranja ogrinjalna oblačila) in dodatki oz. dopolnila (oblačilni dodatki, nošeni na telesu; dodatna oprema, nošena posebej; nakit in okras telesa ali obleke). Posebno skupino dodatkov predstavljajo funkcionalni dodatki oblačil, pripomočki za vzdrževanje in shranjevanje oblačil ter dodatki za higieno in nego telesa (Žagar 2003: 169–170).

Moč vseh spominskih predmetov je v tem, da pomagajo pripovedovati, obenem pa sodelujejo pri oblikovanju identitete (Hoskins po Habinc 2004: 27). Ta lahko nastaja v urejanju lastne življenjske zgodbe/zgodb. Pravzaprav je sam proces pripovedovanja svojih življenjskih zgodb proces »jazjenja« (kreiranja sebstva) (McAdams po Nastran Ule 2000: 202). Predmeti in izmenjava zgodb vplivajo tudi na izgrajevanje pripadnosti skupini: družini, generaciji, poklicnim, lokalnim skupnostim. Sodelujejo pri formiranju skupnega pogleda na čas otroštva, mladosti, odraslosti, starosti ... Imajo torej svojo konstitutivno vlogo v družbenih odnosih, so »skupnosttvorni« (Mlekuž 2011: 15).

Pripovedovanje biografske zgodbe ob ohranjenih predmetih - študijska skupina Podobe mojega sveta v SEM (foto: Janja Žagar, 2012)

Opredmetenje osebne in skupne zgodovine

Pripovedovanje avtobiografskih zgodb navadno ni linearno in uravnoreženo, tok pripovedovanja je prilagodljiv, preskakujoč in selektiven. Razdeljen je na bolj ali manj povezane fragmentarne zgodbe, ki so mimogrede zdrsnile iz sedanjosti v preteklost in nazaj. Male zgodbe, ki so obudile pomembne spomine na drage ljudi in izpostavile že zdavnaj zavržene ali skrbno shranjene predmete, ki tako ali drugače vplivajo na predstavo samopodobe. Ne pri zbiranju gradiva in ne pri interpretaciji nisem izhajala iz analize življenjskih zgodb kot celot, ampak iz usmerjeno spodbujenih fragmentarnih pripovedi, ki (na račun navidezne celote) poglobijo spomin na detajle, lastna občutenja in čustvovanja in na širše okoliščine.

S tem tvorijo kontekst zgodbe o predmetu. Posnete ali zapisane pripovedi sogovornikov, ki sem jih kot individualne primere vključila v prispevek, sem označila z njihovimi inicialkami, letnico rojstva in datumom intervjuja.⁸

Otroštvo: splošnemu pomanjkanju navkljub

Izbrani spomini sogovornikov na njihovo otroštvo so se največkrat navezali na splošne razmere pomanjkanja oblačil in tekstilnega blaga v prvem desetletju po končani drugi svetovni vojni. Nekoliko manj so te razmere prizadele le tiste posameznike in družine, ki so lahko izrabljali zaloge predvojnih oblačil, če ne drugače, vsaj za predelavo. A zdi se, da so ti spomini pogosto posredni in tudi vzratni, saj so morali težave s pomanjkanjem reševati starši in ne mali otroci. Opredmeteni spomin na svoje otroke (npr. krstno in drugo opremo za svoje dojenčke, obhajilne in birmanske venčke, izjemoma kako otroško oblačilo posebnega pomena ali prve čevljske) so navadno hranile matere in jih predale svojim odraslim otrokom v nadaljnje spominsko hranjenje. Nič nenavadnega tudi ni bilo posojanje takšnih kosov opreme in oblačil med sorodniki in predajanje med generacijami. V začetku petdesetih let je mama sogovornice iz Moravskih Toplic prejela paket od sorodnikov iz Amerike, v njem je bila med drugim lepa bela srajčka s čipkami za enoletnega otroka. Srajčko sta najprej ponosili D. P. in njena mlajša sestra, mama jo je nato posodila tudi svoji sestri za vseh njenih pet otrok. Kasneje sta srajčko nosila še oba sinova in vsi vnuki sogovornice (D. P., roj. 1952, 7. 3. 2012).

Bolj neposredni so spomini na kakšno oblačilo iz poznega otroštva. Ti ne zajamejo le dogodka, ampak tudi okoliščine, občutke in vrsto detajlov. Ohranili so se npr. spomini na redke in izredne priložnosti, ko so v ugodnem spletu okoliščin le dobili dovolj blaga za obleko, predvsem pa nepopisnega veselja, ki jim ga je nova obleka omogočila. Močan spomin na takšno oblačilo z vsemi materialnimi in kontekstualnimi detajli se lahko ohrani do starosti, čeprav se samo oblačilo ne ohrani. Takšna je npr. dekliska obleka s črno-belimi pepita vzorcem in črno pentljo, ki jo je takratni srednješolki V. B. iz Soče pri Medvodah zašila mama iz blaga, ki so ga zgolj po srečnem naključju uspeli kupiti v prvih povojnih letih (V. B., roj. 1929, 15. 10. 2010). Tu in tam pa je kak spomin vezan tudi na rabo ponošenih, »grdih« oblačil za sorojenci ali prevelikih oblačil odraslih, ki so jih v določeni dobi otroštva po sili razmer morali nositi (npr. P. P., roj. 1948, 8. 12. 2010).

Krojaška in šiviljska izdelava oblačil je prevladovala nad redko konfekcijo. Obrtniki niso izdelovali le oblačil iz novih tkanin, ampak tudi iz starih oblačil; obračali so tudi plašče (ponošen plašč so razdrli in ga ponovno sešili tako, da so navzven obrnili manj obrabljeno stran tkanine, ki je bila prvotno na notranji strani oblačila) in prikrojevali prevelika ali premajhna oblačila. Spomini na »njihovo« šiviljo, ki je znala »za majhen denar delati čudeže«, so razmeroma pogosti, so pa tudi taki, ko so se izdelki ponesrečili ali niso bili pravočasno narejeni. V veliki meri

⁸ Posnetki in zapisi individualnih in skupinskih intervjujev so shranjeni v arhivu avtorice prispevka.

so si družine pomagale z lastno izdelavo/predelavo domačih ženskih in večine vsakdanjih otroških oblačil, kar je bilo običajno tudi že pred drugo svetovno vojno (Žagar 1994: 122). Mati M. P. iz Ljubljane je bila pred vojno zaposlena kot gospodinja v premožni zagrebški družini. Tako si je pripravila obsežno balo in imela veliko lepih oblek. Po vojni je iz svojih predvojnih oblek sešila večino oblačil za M. P. in njenega mlajšega brata. Vsako pomlad sta otroka dobila po en par čevljev in jih nosila do poletja; poleti sta bila večinoma bosa, jeseni pa so čevljem odrezali kapico, da so prsti gledali ven kot pri sandalah. Tako sta počakala na nove zimske čevlje. Več kot en par čevljev otroka naenkrat nista imela. Zato se je M. P. vtisnilo živo v spomin njeno otroško občudovanje maminih številnih čevljev. In njena velika otroška želja, da bi imela možnost izbire med dvema, tremi različnimi pari obutve (M. P., roj. 1945, 17. 11. 2010).

Stanje splošnega pomanjkanja blaga in oblačil je trajalo še vsa petdeseta leta in dlje. Predelava starih oblačil v »nova« in raba za drugimi ljudmi podedovanih oblačil sta se zdeli povsem običajni. V namen predelave so pošiljali stara oblačila tudi sorodniki iz tujine (M. R., roj. 1956, 13. 10. 2010; I. C., roj. 1942, 7. 3. 2012). Takšne »nove« obleke so se zapisale v dragocen spomin tudi nekaterim sogovornicam; spomini niso obarvani z grenkobo, prej nasprotno: v tedanjih razmerah so pomenile bolj razkošje kot revščino. Oblek sicer niso shranile za spomin, saj so jih nosile, dokler so jim bile prav oz. dokler se jih je dalo spodobno nositi. Živo se spominjajo vseh krojnih detajlov, barv, vzorcev, oblačilnih kombinacij, tudi »izkušnje pod obleko«. Takšna je bila npr. obleka, ki jo je sogovornici v začetku petdesetih let, ko se je v Ljubljani učila za medicinsko sestro, zašila mama iz samih trakov – te je dobila tako, da je razrezala dve ali tri stare obleke (O. P. V., roj. 1931, 12. 11. 2010). Konec petdesetih let je srednješolka na ljubljanskem učiteljskišću, doma iz Babnega Polja, nosila po takratni modi ukrojeno obleko iz podedovane obleke svoje pokojne mame. Obleke sicer ni več, ohranila pa se je podoba prvotne obleke na eni od redkih maminih fotografij, podoba predelane obleke pa na njeni sliki (I. C., roj. 1942, 7. 3. 2012).

Mladostništvo: opredmetenje optimizma

Iz časov pomanjkanja se niso izločili le slabi spomini. Precej spominov iz prvih dveh desetletij po drugi svetovni vojni je v bolj vesele barve naslikala skupna volja do izgradnje domovine in pripadnost tedanjim družbenim ciljem in vrednotam (Ule 1999: 272–275). Občutek splošnega družbenega optimizma, ki so ga navajali sogovorniki, je krepila tudi doba mladostništva in medvrstniška druženja. Konec petdesetih let je gimnazijec M. K. iz srednje premožne ljubljanske družine premogel le dve sivi obleki. Tega obdobja se spominja kot sivega, ker ni bilo v oblekah nobene prave barvitosti, udobja in nikakršne raznovrstnosti. Sivina mu je ostala v spominu le zaradi oblek, saj se mu je sicer zdelo tedaj življenje zelo zanimivo in veselo (M. K., roj. 1942, 19. 10. 2010). V začetku šestdesetih let se je J. M. kot gimnazijka udeležila delovne brigade v Srbiji. Zelo se je navdušila in zares ponotrnila občutek »bratstva i jedinstva«. Pri delu je veljala za pridno in uspešno, veselilo jo je tudi mamino

zaupanje, da je smela kljub rosnim letom sama tako daleč. Vso to mešanico tedanjih pozitivnih čustev zmore vsakič obuditi nekaj ohranjenih spominskih predmetov, med njimi tudi njena udarniška bluza z emblemom na rokavu. To blužo je kasneje več desetletij nosila za izlete v hribe, ker ji je bila v tako ponosen spomin, poleg tega je bila udobna in praktična. Blužo zdaj nosi njena hči, ki ima rada oblačilne kose z retro videzom in pomenom (J. M., roj. 1946, 7. 3. 2012).

Opredmeteni spomini na udeležbo v mladinski delovni brigadi leta 1962
(foto: Janja Žagar, 2012)

Redke nove obleke ali modne novitete so bile vir zadovoljstva, na drugi strani pa so zbujale drobne nevoščljivosti. A te so bile celo dobrodošle, ker so dvigovale ugled. Kadar novih oblek ni bilo, jih je morala nadomestiti iznajdljivost. Sredi šestdesetih let je najstarejša hči iz kmečke družine na Uncu za valetu oblekla kar mamin poročni kostim iz leta 1946, ker drugih možnosti ni imela. Ni ji bil čisto prav, a bila je iznajdljiva: krilo je spela s sponkami tako dobro, da nihče ni nič opazil. Imela pa je nove čevlje – moderne lakaste »špičake« s peto in mrežico spredaj. Ker je bilo do šole tri kilometre slabe poti, se je sezula in šla samo v najlonkah. Strgane nogavice je vrgla stran, čevlje za ples pa obula na gole noge. Naplesala se je, a domov je zaradi žuljev morala bosa. Obleke in čevljev že zdavnaj ni več, saj so odrabljene reči pri njih sproti sežgali v peči (M. F., roj. 1951, 7. 3. 2012).

Druga oblika iznajdljivosti je bilo medsebojno posojanje oblačil med prijatelji, sošolci, sorodniki; dekleta so si tako povečala raznovrstnost garderobe, posebej za dogodke, kot so plesi, zmenki in podobno.

Med bolj trajne in kompleksne spomine sodijo dogodki ob življenjskih mejnikih. Za to življenjsko obdobje so to npr. spomini na maturo in maturantski ples. Maturantske obleke so poleg ohranjenih fotografij in dokumentov pravo opredmetenje zaključenega šolanja ter ozaveščenega odraščanja. Upokojena profesorica telesne vzgoje M. R. iz Hrpelj še danes hrani svojo maturantsko obleko iz leta 1966, ki ji jo je naredila njihova šivilja v modernem gladkem mini kroju. Zraven je imela enako torbico in obroč za dolge lase. Ker je bila obleka zelo modnega kroja in ker je prvič dobila sandale z visoko peto, se je sama sebi zdela zelo ženstvena in odrasla. Čeprav obleke ni nikoli več oblekla, se ji ob njej spet zbudijo vsi takratni občutki (M. R., roj. 1946, 13. 10. 2010).

Šivilja je postojnski gimnazijki J. M. za maturantski ples leta 1964 sešila krasno obleko. Kroj zanjo je videla v Trstu, kamor je tudi odhajala šivat, kasneje ga je še velikokrat uporabila za izdelavo poročnih oblek. Svetlo modro blago za obleko je J. M. kupila na Občinah. Obleka je izpadla krasno, le prati se je ni smelo. Imenitno in zelo posebno se je počutila v njej na svojem maturantskem plesu, kasneje pa še na sestričnini poroki – prav zaradi obleke se je lahko udeležila, saj so povabili samo tiste, ki so imeli kaj primerne obleke; nosila jo je tudi kot birmanska botra svoji polsestri. Obleke same ni več, njen spomin pa podpira nekaj dragih ji fotografij (J. M., roj. 1946, 7. 3. 2012).

Na prehodu: razpoložljivost domačega in mik tujega

Spomini mojih sogovornikov so se večkrat navezali tudi na trgovine s konfekcijo, večinoma ljubljanske. V šestdesetih letih 20. stoletja so bile v Ljubljani zgrajene prve moderne veleblagovnice Modna hiša, Centromerkur in Nama, ter v začetku sedemdesetih let še Maximarket. V njih je bilo mogoče kupiti konfekcijo nekaterih domačih proizvajalcev (npr. Mure, Gorenjskih oblačil, Ideala, Kroja, Laboda, Topra, Pika itd.), ki pa v tem času še ni zadovoljevala želja po raznovrstnosti. Na ulicah so se srečevali ljudje z enakimi puloverji, bluzami, srajcami, celimi oblekami, enakimi kostimi in plašči v dveh, treh barvnih različicah. Nekatero je to motilo, drugim se je zdelo konfekcijsko poenotenje nekako skladno s socialistično idejo enakosti. Sezonske kolekcije domačih kreatorjev in domačih tovarn so predstavljali na letnih sejmihi mode (v Ljubljani so jih prirejali npr. na Gospodarskem razstavišču, v Modni hiši in Hotelu Slon), a ti modeli naj bi se le redko pojavili tudi v redni trgovinski ponudbi.

Obrtniško narejena obleka po meri je bila še vedno pogosta izbira: prilegala se je postavi naročnika, lahko je bila iz kakovostnejših materialov in boljše izdelave ter se je lahko dlje nosila. Na ta način se je širilo tudi zgledovanje po sočasni italijanski, deloma tudi francoski in angleški modi. Zelo brana domača mesečna revija Naša žena (izhajati je začela leta 1941) je od začetka petdesetih let dalje prinašala nasvete o modnih dodatkih, pričeskah in oblekah po idejah francoskih in angleških kreatorjev (Vodopivec 1999: 167).

Opaznejši vpliv italijanske mode (pri nas tudi zaradi bližine in zgodovinske gravitacije dela slovenskega ozemlja na Trst) je bil mogoč tudi skozi nakupovanje

v tujini. Prav veliko osebnih spominov je vezanih na občasne nakupe v Trstu, kjer se je dalo kupiti več raznovrstnih proizvodov, modnih novitet ali preprosto stvari, ki jih doma ni bilo mogoče dobiti. Omenjeni spomini so povezani tudi s presežanjem zakonskih omejitev glede prenašanja denarja in blaga prek meje. To naj bi bilo med ljudmi vrednoteno bolj kot iznajdljivost v sili, kvečjemu še kot moralna zadrega (goljufanje in laganje ne sodita med splošno sprejemljive oz. visoko vrednotene lastnosti). »Švercanje« lir v eno smer, v drugo pa konfekcije, metraže, drobnih tehničnih izdelkov, jedil ipd. je bilo tako množično, da so ga ljudje presojali domala kot normalno in pričakovano. Tudi če je šlo pri nakupih za konfekcijo nižjih cenovnih razredov, ki so jo kupovali na tržnici ali v manj uglednih trgovinah, je bil učinek teh oblačil doma lahko prav prestižen in je zbujal nevoščljive poglede okolice, nosilcu pa je prinašal zadovoljstvo in določen ugled. Med najpogostejšimi izdelki, ki so jih ljudje v šestdesetih letih kupovali v Trstu, so bili »pregovorno« dobri, mehki, udobni, lepi italijanski čevlji. Obrtniško izdelana obutev doma je sicer nudila večje udobje predvsem za tiste, ki so imeli kakršne koli težave z nogami in jim konfekcija ni omogočala izbire.

Proti koncu šestdesetih let in v sedemdesetih letih so se v mnoge osebne spomine zapisale težave pri nabavljanju kavbojk originalnih blagovnih znamk (*Levi's*, *Rifle*, *Wrangler*, *Lee* idr.). Domača proizvodnja je v sedemdesetih letih ponujala slabe »surogatne« produkte, ki pa niso prepričali ljudi, saj so bistveno odstopali po kakovosti in barvi blaga ter po načinu vtisnjenja vidnih sledov osebne rabe (Luthar in Pušnik 2016: 48–52). Zato so zlasti mladi in tudi malo manj mladi pogosto obiskovali Trst ali pa jim je zeleni izdelek prinesel kdo drug. Želja po tem izdelku, ki so ga doživljali kot izraz modernosti in upora proti malomeščanski potrošni družbi in navadam svojih staršev,⁹ je morala biti dovolj splošna, da se je tako zapisala v mnoge osebne spomine (gl. tudi Weber in Ženko 2017). Skupaj s spomini na številne male preprodajalce, ki so trgovali z večjimi ali manjšimi količinami džinsa, kupljenega v Trstu in ilegalno prenešenega v domači prostor; na ta način je bilo zadoščeno željam tistih, ki sami niso odhajali v tujino. Na meji zaseženo tehnično in konfekcijsko blago so ponujale trgovine Posrednik, kjer je bilo tu in tam mogoče najti tudi originalne kavbojke. Konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let je bila tedanji ljubljanski gimnazijki D. Ž. blizu drža upornišva – proti staršem, režimu, konvencijam, potrošništvu ... Všeč ji je bil oblačilni stil »hipijev«, ki so znali tudi z zunanostjo, načinom druženja, glasbo izraziti to upornišvo. Da bi se temu vsaj nekoliko približala, je prizadevno iskala prave kavbojke, po možnosti »*rajflce*«. A to je bilo težko, ker starši niso bili naklonjeni nakupovanju v Trstu. Kavbojke ji je po dolgem iskanju uspelo najti v ljubljanskem Posredniku. Bila je ponosna nase, v njih je bila videti prava frajerka. Nič zato, če so ji bile za kako številko prevelike! (D. Ž., roj. 1955, 9. 10. 2010).

Nekateri sogovorniki se te dobe spominjajo tudi kot »dobe cvetočega socializma«, povezane s preseženimi razmerami pomanjkanja, umirjenega in optimističnega splošnega razpoloženja in gospodarske rasti. Tako rožnata slika

⁹ O socialistični modernizaciji Jugoslavije, opazovani tudi skozi osebne doživete spomine na »jugoslovanizacijo« kavbojk gl. Luthar in Prušnik (2016).

pač ni mogla biti cela družbena stvarnost. Vsaj del mladih se je v sedemdesetih letih močno angažiral tudi v okviru protestniških študentskih gibanj proti premalo demokratičnim družbenim razmeram, pa tudi za ekonomsko liberalizacijo, za večjo odprtost do tujine. Njihove vrednote in ideale so prevzele tudi mnoge kasnejše civilne družbene pobude (Ule 1999: 251, 275–278). A sogovorniki se teh področij družbene stvarnosti niso dotikali, njihovi priklici spominov so raje zdrsnili na tedanjo popularno filmsko in glasbeno sceno, tujo in domačo. Ta je oblikovala pripadnike mlade generacije, spomini nanjo pa lahko intenzivno obudijo občutek generacijske povezanosti. Opredmetenje tega so med drugim osebne zbirke starih vinilnih plošč z izbranimi izvajalci in pripadajočimi družinskimi gramofoni¹⁰. Ob tem se je izpostavila neke vrste nostalgična navezanost na druge jugoslovanske republike – v povezavi s filmi in igralci, festivali popevk, pevci in glasbenimi skupinami ali nekaterimi drugimi množičnimi proizvodi jugoslovanskih proizvajalcev (pomen osebnih spominov na to gl. v Adrić, Arsenijević in Matić 2004; Petrović in Mlekuž 2016; Weber in Ženko 2017). Popularna filmska in glasbena scena je ponujala obilje zgledov tudi za strateško izbiranje oblačil in urejanje las, ki so se vpisali v osebne biografije. V začetku šestdesetih let je takrat srednješolec I. M. začel plesati pri Folklorni skupini Tine Rožanc. S skupino je hodil na gostovanja v tujino, najprej v London, kasneje tudi drugam. Ker so bila takšna »zastonska« potovanja redkost, ponujala pa so tudi priložnost za nakupe oblek v tujini, se je skupini pridružilo kar precej njegovih sošolcev in sošolk. Ker se je sam navduševal nad glasbeno skupino Beatles, si je pustil rasti daljše lase, poleg tega pa si je v Londonu kupil hlače, srajco in jopico v »njihovem stilu« (I. M., roj. 1946, 8. 11. 2010).

V splošnem se je mladost kot življenjska doba v tem zgodovinskem času osamosvojila: pridobila je svoj »lastni svet« in ga precej bolj kot doslej ločila od celostnega nadzora odraslih (Ule 1999: 251).

Odrasla doba: med zasebnim in poklicnim

V šestdesetih, večinoma pa v sedemdesetih letih so moji sogovorniki zapuščali svoje izvirne družine, doživljali velike osebne premike v času študija in prvih potovanj v svet ter partnerskih zvez. V sedemdesetih letih se jih je večina zaposlila in ustvarila svoje družine. Optimistično zrenje na splošne razmere zato ni izviralo le iz razmeroma dobrega družbenega standarda tega časa, ampak iz življenjske dobe, ki je s pogledom usmerjena v prihodnost. Posebej so se izpostavili spomini na poroko in poročna oblačila in dodatke, ki jih v veliki meri še hranijo v sentimentalni spomin, če jih niso porabili kako drugače. Spomini so zaradi večjega pomena tega življenjskega mejnika bolj kompleksni, zajemajo vpogled v predpriprave, potek poročnega dne, prisotnih in odsotnih ljudi in čustveno obarvanih okoliščin z mnogimi detajli. Tudi tistimi, ki so bili povezani

¹⁰ Eden takih gramofonov, ki je sooblikoval dnevni utrip ljubljanske družine v šestdesetih letih, je našel pot tudi v zbirko SEM. Zelo povedno dopolnilo predmetu je avtorska zgodba lastnice in donatorke (Krečič Scholten in Pukl 2012).

z nesrečnimi spleti okoliščin, bolečinami, neugodji ali stiskami. Spomin na lastno poroko nekdanja socialna delavka I. C. povezuje ne le s svojo poročno obleko iz brokatne svile, ki jo je kasneje razrezala in iz nje sešila pustni kostum princeske za svojo hčer, ampak predvsem s spominom na zlomljeno nogo, bolnišnico, vožnjo z rešilcem pred Magistrat in žalost, ker na lastni poroki ni mogla plesati (I. C., roj. 1942, 15. 5. 2013).

Tudi upokojena srednješolska profesorica s Koprive na Krasu se svojega poročnega dne spominja bolj kot spleta stresnih situacij, povezanih s strokovnim izpitom, ki ga je opravljala dan prej, kupovanja poročne obleke – rdečega kostima, ki ga je zelo na hitro kupila v Celovcu, ker je njena šivilja zbolela, pa zastoja v prometu zaradi prireditve *Tek ob žici okupirane Ljubljane*, zaradi katere je zamudila na Magistrat in spravila bodočega moža v stisko. Spomin dopolnjuje še zamera številnih sorodnikov, ki niso bili povabljeni na poročno kosilo, saj denarja za veliko poročno slavlje z možem nista imela (J. M., roj. 1946, 15. 5. 2013).

Sogovornica s Krasa B. P. si je kupila svojo poročno obleko leta 1972 v ljubljanski »spodnji« Nami na začetku Čopove ulice. Brezrokavna obleka in lahek plašček sta bila iz modernega belega diolen lofta z reliefnim vzorcem, ki je bil takrat pojem lepega; v njej se je tudi sama počutila lepa. Kanček grenkobe v svetlem spominu pa so bili njeni poročni čevlji. Naročila jih je pri znanem mojstru Vodebu v Ljubljani. Izdelal je krasne bele modne salonarje s tedaj modernim debelim podplatom. Bili pa so trdi in neudobni, neznansko so jo tiščali. V njih je preživela poročni dan, ki se je zavlekel dolgo v noč – šele zjutraj je iz trdega oklepa rešila ožuljene in boleče noge. Kasneje se je prepričevala, da jih mora vseeno nositi, saj so stali celo premoženje – vendar ni šlo. Odložila jih je v omaro in čez nekaj let zavrgla. Moževe obleka iz temno modrega blaga je bila kupljena v italijanski Gorici, sočasno z usnjenimi čevlji bordo barve, ki so bili za tiste čase res moderni in so se lepo ujemali z ostalim, predvsem pa so bili zelo udobni. Kar precej let jih je vztrajno nosil in so odtehtali pretihotapljene lire, ki jih je odštel zanje. Obleki sta vzela s sabo na poročno potovanje v Rusijo, kjer so ju na vsak način želeli odkupiti od njiju, saj je bila tam ponudba še bolj skromna kot pri nas. Svojo poročno obleko še hrani za spomin, moževo pa so zavrgli, ker so jo poškodovali molji (B. P., roj. 1946, 23. 5. 2012 in 13. 11. 2013).

Spomini na odraslo dobo so sogovornikom priklicali spomine na poklicne dejavnosti in službeno okolje, ki je močan, vpliven dejavnik pri modeliranju osebnega videza. Za konec sedemdesetih let in posebej za osemdeseta leta se je tako več spominov ujelo v službena pravila oblačenja, ki so bila v tem času relativno konvencionalna, a enostavna in nezahtevna: dvodelne moške obleke in ženski kostimi s krilom ali obleke v celem; druga možnost so bile dolge moške hlače v kombinaciji s srajco in brezrokavnikom, jopico ali puloverjem, za ženske pa krilo v kombinaciji z bluzo, puloverjem in jopico. Odstopanje od tega ni bilo ne pričakovalo ne zeleno; tako naj bi npr. hlače in hlačni kostim veljala za primerno žensko službeno oblačilo šele v osemdesetih letih. Podjetja z veliko terenskega dela (npr. gradbena podjetja) ali z delovnimi mesti, kjer so bili stiki s strankami redki (npr. delovna mesta računalničarjev), niso gojila posebnih pričakovanj

glede oblačenja svojih uslužbencev (delovali so kvečjemu medsebojna kontrola in zgledi), zato so tam prevladovala praktična vsakdanja oblačila. V podjetjih, ki so poslovala s tujimi partnerji ali so imela predstavništva v tujih državah, so v sedemdesetih in osemdesetih letih »ponovno odkrivali« povezavo med poslovno uspešnostjo in urejenostjo »zahodne« poslovne mode in vtisa.¹¹ Izbrane mlade uslužbence so pošiljali v tujino na šolanje, da bi učinkovito znanje modernega poslovnega nastopa prenesli domov. Tudi mladega komercialista M. K. so v prvi polovici sedemdesetih let poslali v Anglijo na dvomesečno šolanje (*»Professional selling course«*), učil jih je Američan. Šolanje je bilo usmerjeno v nastop, izgradnjo osebnega videza s pomočjo pravilno izbranih oblačil, kombinacije barv, gibanja in kretenj, komunikacij. Njihovi cilji pri prodaji naj bi postali direktorji in menedžerji tujih podjetij, na katere naj bi bilo posebej težko narediti prepričljiv in suveren vtis, saj naj bi se domnevno tudi sami zavedali pomena osebnega videza in brezhibnih oblek. Študijsko gradivo s tečaja je sogovornik hranil v spominu še v času intervjuja (M. K., roj. 1942, 19. 10. 2010).

Za nevodstvene kadre takih podjetij se je v osemdesetih letih sicer pričakoval urejen videz, ni pa bilo uradnih pisnih navodil oz. omejitev. V samostojni državi po letu 1991 naj bi se standardi glede tega še zvišali in se vsaj pri nekaterih prenesli tudi na zasebno življenje. Kljub takim vsakdanjim praksam pozornosti in kultiviranja službenega videza sogovorniki niso ohranili prav dosti predmetnih prič zanje. Tu in tam pa se je podaljšana raba kakega prav »uspešnega« službenega oblačila prelevila tudi v spominsko ohranjen kos. Takšen je tudi rdeč kostim, ki ga je nekdanja ekonomistka B. R. nosila vedno, ko je bil pomemben prvi vtis: za važne poslovne sestanke s partnerji ali javni nastop, zasebno pa npr. za prvi zmenek, saj jo je živahno oblačilo naredilo ravno prav energično, odločno in pogumno. Kostim in pripadajoči sandali s petko že nekaj časa niso bili primerni za nošenje, a jih nikakor ni mogla zavreči, ker so bili materialna podoba njene poslovne uspešnosti in samozavestne ženstvenosti (B. R., roj. 1949, 24. 8. 2017). Od omenjenih predmetov se je nazadnje poslovala tako, da jih je, skupaj z zapisano zgodbo, podarila SEM.

Osemdeseta leta 20. stoletja so sogovorniki v povezavi z več temami opredelili kot nekakšen prehod v drugačnost, a to je bilo vzratno presojanje s pozicije današnje državnosti, družbenega reda in vključenosti v mednarodne tokove. Kadar pa so opisovali svoje izkušnje in sodbe, ki uravnavajo njihove sedanje prakse izbire in rabe osebnih predmetov, so skupno zgodovino po letu 1991 uokvirili v narativni »sedaj«. Z osebnimi predmeti povezane ločnice v okviru tega »sedaj« so bile bolj omenjene kot poudarjane npr. selitve, nove zaposlitve, tudi ločitve, smrti staršev, zakoncev, prijateljev, otrok ipd. dogodki, ki so močno vplivali na posameznika in njegovo življenje (tudi na odnos do stvari). Če spomini niso bili

¹¹ Področje poslovnega obnašanja je bilo pred drugo svetovno vojno normirano s »klasično« meščansko oblačilno modo in meščanskim bontonom, ki so ga povzemali tudi kasnejši poslovni bonton – iz jugoslovanskega prostora npr. Zelmanović (1990), ki je prvič izšel že leta 1962 in bil večkrat ponatisnjen. Meščanski bonton in klasična oblačilna estetika sta v poslovnem svetu zahodne Evrope in Amerike ostala aktualna tudi po drugi svetovni vojni, v socialističnih deželah pa je bilo opaziti določeno ideološko pozabo. Več o tiskanih bntonih in družbeni vzgoji primernega tudi v poslovnem svetu gl. Žagar 2006: 81–84, 90–91.

prav veselji, so se sogovorniki pripovedi o tem morda raje izognili. Zato pa so toliko raje spregovorili o drugih mejnikih, npr. o »okroglih« obletnicah. Med njimi je najpogosteje izpostavljena petdesetletnica rojstva, dodobra in z detajli ovekovečena v spominskih fotografskih albumih in spominsko ohranjenih priložnostnih darilih. Med stvarmi večjih vrednosti so npr. dragoceni kosi nakita, ki niso le stvar spominske hrambe, ampak tudi občasne rabe. Nekaj je tudi zabavnih, a cenovno nepomembnih daril, ki so bila del pripravljene programa ob praznovanju, npr. majic s priložnostnimi napisi in zbadljivimi podobami; navadno se njihova vloga po praznovanju omeji le še na funkcijo nosilca prijetnega spomina na dogodek in udeležene ljudi.

Starost: spremenjeno dojemanje časa in prostora

Prehod v starost v industrijski družbi najbolje nakazuje prav upokožitev, ki je danes večinoma med šestdesetim in petinšestdesetim letom starosti, lahko pa nekaj let prej. Sogovorniki so upokožitev uvrstili med najbolj izrazite osebne mejnike, saj pomeni bistveno spremenjen vsakodnevni ritem in opaznejši umik iz javnega življenja. Tudi spremenjen odnos do svoje lastne starosti, ki je v začetnem obdobju ne opredeljujejo kot »pravo starost«, še posebej, če se počutijo zdravi in vitalni.

Svoj status upokojenca so sogovorniki sprejeli različno, odvisno predvsem od tega, ali so se za to odločili sami ali pa jih je k temu primoral delodajalec. Podobno kot ob okroglih obletnicah so odhod iz službenega okolja poleg generalnega občutka veselja, olajšanja ali grenkobe zabeležili v spomin skozi slavje, ohranjena darila in fotografije. To jim pomaga ohranjati pomen osmišljene poklicne poti.

Začetno obilje razpoložljivega časa je nekatere sogovornike tako »presenetilo«, da so si umislili (pre)več novih oblik družabnih in interesnih zaposlitev. Če jim zdravje in finance to omogočajo, prakticirajo izletništvo in potovanja. Občutenje časa in predstavnosti prostor se jim s tem močno spreminjata. Spomini na potovanja in počitniške destinacije v tujini se izkažejo kot relativno pomembni gradniki biografskih zgodb – zaradi odmika od vsakdanjega, zaradi redkosti ali tudi enkratnosti dogajanja, zaradi vznesenosti in ponosa na te vrste izkušenj ... Spomini nanje niso vezani le na vtise in doživljanje drugačnega sveta, opredmeteni so v spominkih in uporabnih ali okrasnih predmetih iz tujine. Te »eksote« namenjajo občasni ali vsakdanji rabi, le da manifestirajo privlačnost posebnosti, ki dopolnjuje obstoječo garderobo. Med njimi so manjši osebni predmeti, kot na primer šali, rute, torbice, nakit (najpogosteje ogrlice, pri katerih je velikost glede na telo nevtralna) iz lokalnih materialov ali kakih drugih posebnosti. To so tudi darila pozornosti za prijatelje in sorodnike, ki utrjujejo občutke medsebojne pripadnosti.

Opuščanje preživetvenih družbenih vlog in z njimi povezanih raznovrstnih dnevnih opravil prinese s sabo tudi spremenjen odnos do osebnih predmetov. Tako pri izbiri novih kot pri selekciji starih predmetov za spomin. Njihove intimne osebne zgodbe sobivanja s predmeti se odvijajo naprej, a to je za moje sogovornike tudi doba, v kateri imajo osebna stanovitnost in ustaljeni ritmi vsakdanjih praks veliko vlogo. Nimajo pa vpliva na procese starajočega se telesa, ki se ga vedno bolj

zavedajo in zaradi katerega pridobivajo zdravje, vitalnost in udobje večji pomen kot prestiž, lepota in opaznost v družbi.

Sogovorniki v tej dobi razpoznavajo svoje povečano zanimanje za preteklost nasploh in svojo lastno, umeščeno v skupno (družinsko, generacijsko in lokalno, pa tudi narodno in državno) preteklost. Mnogo pomembnejša kot prej jim postane primerjava s starši v njihovih letih, prav tako se njihovi vnuki močno zanimajo za prigode in shranjene predmete njihovih staršev in starih staršev, ko so bili ti približno njihove starosti. Pomen kompleksnih osebnih spominov se je tako pri večini močno povečal, z njimi pa tudi pomen ritualov obnavljanja spominov na dogodke, npr. obletnice in praznovanja v krogu družine in prijateljev. Ker predmete te vrste bolj cenijo kot v zgodnejših letih, z njimi tudi drugače ravna. Upokojena poslovna sekretarka D. P. je svoje in sestrično krstno oblačilce iz rožnatega bombaža pred leti »podedovala« od pokojne mame; nekaj let ga je hranila v lepi škatli s pentljo, a tam ga je redko pogledala ali komu pokazala. Zato ga je pred nekaj leti s sinovo pomočjo namestila v zastekljen okvir in ga obesila v nekdanjo sobo svojih otrok, ki je zdaj igralnica za vnuke. Na stene predsobe pa je izobesila več družinskih fotografij, mdr. poročne fotografije več generacij, tako se počuti mnogo bolj povezana z družino. Družinska preteklost in preteklost nasploh jo mnogo bolj zanimata zdaj, v starejših letih; bolj ceni vse to in žal ji je, da od svoje pokojne mame ni skušala več izvedeti (D. P., roj. 1952, 7. 3. 2012).

31

S starostno dobo se je povečala notranja vrednost vseh spominskih predmetov, ne le osebnih predmetov po kriteriju rabe. Sogovorniki so med svojimi spominskimi predmeti omenjali raznovrstne predmete zgodnejših obdobij svojih življenj, podedovane predmete svojih staršev, ostaline otroštva njihovih otrok, podarjene predmete prijateljev, partnerjev in drugih sorodnikov in spominke s svojih turističnih potovanj. V starosti je raznolikost in številčnost predmetov za spomin zato toliko bolj odvisna od razpoložljivega prostora in potrebe po revidiranju lastne preteklosti (Habinc 2004: 97; prim. Depner 2013). Izločanje ne temelji le na praktičnih oz. na razumskih presojah, v temelju gre za čustveno ravnanje. V splošnem je mogoče ugotoviti, da se ohranjeni predmeti bolj pogosto vežejo na »dobre« ali nevtralne spomine (ali pa so tako vsaj opredeljeni v pripovedi, ki »slabe« spomine včasih tudi zamolči). Pripovedi o »slabih« spomilih se sicer lahko povežejo tudi na predmete (konkretno oblačila in dodatke), a teh pogosto niti ni več, lahko so bili tudi načrtno zavrženi, da ne bi prepogosto in preživo obujali preživetih bolečin in žalosti.

Na revizijo in obseg spominsko hranjenih predmetov lahko bistveno vpliva nenadejana sprememba življenjske poti in nekatere izjemne okoliščine, npr. poroka, selitev, ločitev, pa tudi bolezen, smrt, elementarne nesreče, vojne ipd. Eden od razlogov za spremenjen obseg je tudi prehajanje spominskih predmetov med generacijami iste družine, ne vedno kot dedovanje. Takšna opredmetena živa vez med generacijami je za D. P. že omenjena »ameriška« srajčka za dojenčka, ki je od petdesetih let 20. stoletja pravo opredmetenje družinskih medgeneracijskih vezi (D. P., 1952, 7. 3. 2012).

Zdi se, da so takšna čustveno pogojena ravnanja precej pogosteje prisotna pri ženskah. Tudi osebne predmete nekaterih drugih ljudi (pokojnih ali še živih sorodnikov in prijateljev) hranijo pogosteje kot moški, še več pa malih oblačil, izdelkov in bioloških ostankov svojih otrok (npr. mlečnih zob, kodrov las ipd.). Čeprav naj bi bil to spomin na druge ljudi, pa ga je mogoče razumeti tudi kot del osebne zgodbe, saj ta vedno vključuje tudi druge. Pričevanja moških sogovornikov ne zajemajo spominskega hranjenja svojih oblačil ali oblačilnih dodatkov, tudi če so spremljali prelomnice, še manj blizu jim je bilo hranjenje oblačil drugih ljudi, tudi svojih otrok. Lahko pa jih pogosto hranijo njihove žene ali matere – z njihovo vednostjo ali brez nje. Moški naj bi se v splošnem bolj osredotočali na predmete v zvezi z lastnim življenjem, ženske pa v zvezi z življenji drugih (Otto in Pedersen po Habinc 2004: 27). Spominsko hranjenje pri moških je bolj vezano na osebne uspehe/dosežke v življenju ali vsaj dokazila na svojo udeležbo v neki dejavnosti. Med mojimi sogovorniki sta izpričana dva primera shranjevanja športnih »dokazil«: sogovornik iz Ljubljane hrani v spomin na vse udeležbe množičnih tekov na smučeh in tekaških maratonov startne številke na tekstilnih podlagah, ki se pripnejo na tekmovalne drese (I. M., roj. 1946, 8. 11. 2010). M. R. iz Hrpelja pa navaja za svojega soproga hrambo vseh dresov z identifikacijsko številko za vse amaterske nogometne tekme, na katerih je igral (M. R., roj. 1946, 13. 10. 2010).

Spominsko hranjene identifikacijske startne številke z množičnih prireditev teka na smučeh
(foto: Janja Žagar, 2012)

Dolgoživi sopotniki

Nekateri predmeti povezujejo več obdobij človeškega življenja že v času rabe in ne zgolj spominskega hranjenja. Takšni so npr. nekateri okrasno-funkcionalni predmeti z izrazito osebno noto, npr. ure in očala. Očala so hitro opazni »razpoznavni znak« posameznika, v času rabe so – podobno kot nakit in ure – v neposrednem stiku s telesom uporabnika, zato so močno posebljena. Simbolno lahko reprezentirajo odsotne drage ljudi. Očala za korekcijo vida pa so lahko tudi opredmetenje vseživljenjske telesne posebnosti, npr. slabovidnosti in iz nje izhajajočih življenjskih zgodb, zaradi katerih postanejo tudi s strani uporabnika samega identitetni predmet in se po zamenjavi z novimi očali hranijo »za spomin« (Rupnik 2012: 9). Med najbolj dolgožive človekove sopotnike sodi tudi raznovrstni nakit, ki je lahko vrednostni prestiž, izraz religioznosti ali nosilec spomina (Habinc 2004: 44–45). Nakita naj bi se po mnenju sogovornikov ne metalo stran, zato se neizbežno kopiči; njegov nabor postaja raznolik po izvoru, starosti in vrednosti, po obliki in materialu, po načinih rabe in hrambe. Predvsem pa je navadno bogato opremljen s spomini na drage ljudi. Tak nakit sogovornikom nudi notranjo oporo, daje jim moč in tolažbo, občutenje ljubeče pripadnosti in spodbudo prijetnim spominom. Takšni so npr. uhani in dve verižici, ena z jantarjevim obeskom, druga s svetinjico z Marijino podobo, ki jih upokojena medicinska sestra iz Ljubljane po mamini smrti nosi ves čas, ker ji dajejo občutek mamine tolažilne prisotnosti (D. O., roj. 1943, 5. 3. 2014). Ne le okras rok, ampak trajno povezanost, pripadnost in občutek ljubljenosti vzdržuje upokojena pravnica z vsakodnevno nošnjo štirih prstanov, ki so ji jih ob različnih priložnostih podarili sorodniki, enega med njimi pa je podedovala; dotik kože s prstani je zanjo osrečujoč dotik z njenimi ljudmi (A. F., roj. 1947, 7. 5. 2014).

Sklep

V času postindustrijske družbe se posameznik vedno manj zavezuje le eni (središčni) vlogi, ima jih mnogo in te se lahko v življenju menjajo. Iz človeške potrebe po občutenju kontinuitete in umeščenosti v skupni čas in prostor mora tudi sodobna pluralna in razsrediščena identiteta najti način, da se izrazi v smiselno povezani celoti. En način je artikulacija lastne življenjske zgodbe ali njenih posamičnih delov. Pripovedi o življenju vedno vključujejo tudi sopotnike: druge ljudi in posebljene predmete. Slednji postanejo materializirani gradniki biografske zgodbe in dobijo pomen biografskih predmetov.

Zbiranje človeških biografij v etnologiji ni novost. Naj bo v tem smislu opozorjeno npr. na zbirko življenjskih zgodb *Tako smo živeli* (Makarovič 1993–2004) in nekatere strokovne obdelave tovrstnega gradiva (npr. Ramšak 2003). Etnologovo terensko delo je v veliki meri posvečeno zbiranju osebnih izkušenj, drobcev individualnih življenjskih poti. In muzejsko zbiranje predmetov prav tako: domala vsak predmet v etnoloških zbirkah (če ni nov izdelek, kopija, rekonstrukcija ali ponazorilo) je predmet z biografsko noto. Druga stvar pa je, kako se soočiti z malimi, drobnimi zgodbami o predmetih in kako interpretirati

vse te predmete, ki smo jim skozi muzejsko klasifikacijo dali nov kontekst in nove vsebine. Muzejski predmet ima na sebi vtisnjene sledove uporabe – to je, kar ga dela privlačnega in prepričljivega tudi za obiskovalce razstav. Je materializirana vez s preteklo realnostjo, ki je sicer nedostopna in neponovljiva (Vogrinc 2005: 141). Obenem pa je tak predmet nekako »izpraznjen« nians uporabnikovega reda in subjektivne logike, njegovih notranjih občutkov in spoznanj. Odzeta mu je pričevalnost o njegovi vlogi v enkratnih dogodkih znotraj splošnih razmer in navad. Pričevalen je le na nivoju vidnega: oblike, tvoriva, tehnike izdelave in okrasja, ilustrativen le kot posplošen primer razvojnih, geografskih, družbenih ali funkcionalnih vidikov materialne kulture. A vse te kategorije muzejskih strok so delne, začasne; s pravim, kompleksnim življenjem ljudi in stvari nimajo prav dosti skupnega, saj so jim pripisane naknadno. Prav zaradi sodobnih ugotovitev o materialni kulturi se to enostavno ne zdi več dovolj. Za starejše muzejske funduse je dokumentarne podatke te vrste težko ali nemogoče dopolniti, morebiti pa pomanjkljivosti v tem smislu lahko odpravi ustrezna razstavna pripoved in opozarjanje na nevidne intimne zgodbe, ki jih predmeti zagotovo vsebujejo, le povedati jih ne morejo ...

Pač pa se zdi toliko bolj važno evidentiranje in zbiranje predmetov z biografsko vsebnostjo in artikulirano zgodbo za razmere industrijske in postindustrijske družbe, pri čemer se posebljenje materialnega sveta v največji meri vrši skozi spremenljive pomene osebne rabe. Ena od rešitev se zdi načelo zbiranja osebnih predmetov in njihovih zgodb »iz prve roke«, saj gre v tem primeru za opredmetenje osebne izkušnje izbire, pomenske uporabe, zavrženja, pa tudi subjektivnega spomina (Žagar 2012b: 69–70). V teh predmetih vendarle lahko ugledamo prepletanje osebne in skupne zgodovine, čeprav gre za vzratne procese zblizanja obeh s pozicije trenutka pripovedovanja. Osebna naracija je vedno prilagodljiva, zato bo izbrala ustrezno obliko, poudarke in povezave tudi glede na poslušalca in okoliščine pripovedi. Ne glede na to pa daje vsaka prvoosebna zgodba, zapisana v osebni predmet, poglobljen uvid v življenjsko »sočnost« in konkretno stvarnost znotraj posplošenih razmer izbranega prostora, zgodovinskega obdobja, tehničnega razvoja oziroma družbeno-kulturnih procesov in norm, ki jih obravnavajo muzejske razstave. Dragocenost biografskih predmetov in njihovih zgodb je v njihovi evokativni moči: za obiskovalce muzejskih razstav in obrazstavnih programov niso zgolj poučni, ampak delujejo predvsem kot sprožilci njihovih osebnih refleksij, občutkov pripadnosti različnim skupnostim in spoštovanja do raznovrstnega, pa vendar skupnega sveta.

LITERATURA IN VIRI

- ADRIĆ, Iris; ARSENIJEVIĆ, Vladimir; MATIĆ, Đorđe (ur.)
2004 *Leksikon YU mitologije*. Beograd: Rende; Zagreb: Postscriptum.
- APPADURAI, Arjun
1986 Introduction: commodities and the politics of value. V: A. Appadurai (ur.), *The social life of things: commodities in cultural perspective*. Cambridge [etc.]: Cambridge University Press. Str. 1–63.

- BOURDIEU, Pierre
1977 *Outline of a theory of practice*. Cambridge [etc.]: Cambridge University Press.
1984 *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. London: Routledge.
- DEPNER, Anamaria
2013 Worthless things?: on difference between devaluing and sorting out things. V: H. P. Hahn, H. Weis (ur.), *Mobility, meaning and the transformation of things: shifting contexts of material culture through time and space*. Oxford – Oakville: Oxbow Books. Str. 78–90.
- FONTIJN, David
2013 Epilogue: culture biographies and itineraries of things: second thoughts. V: H. P. Hahn, H. Weis (ur.), *Mobility, meaning and the transformation of things: shifting contexts of material culture through time and space*. Oxford – Oakville: Oxbow Books. Str. 183–195.
- HABINC, Mateja
2004 *Ne le rožmarin za spomin: o spominskih predmetih in njihovem shranjevanju*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta.
- HAHN, Hans Peter; WEIS, Hadas
2013 Introduction: biographies, travels and itineraries of things. V: H. P. Hahn, H. Weis (ur.), *Mobility, meaning and the transformation of things: shifting contexts of material culture through time and space*. Oxford – Oakville: Oxbow Books. Str. 1–14.
- KOPYTOFF, Igor
1986 The cultural biography of things: commodization as process. V: A. Appadurai (ur.), *The social life of things: commodities in cultural perspective*. Cambridge [etc.]: Cambridge University Press. Str. 64–94.
- KREČIČ SCHOLTEN, Tadeja; PUKL Adela
2012 Gramofon Vikend družine Krečič iz Ljubljane. *Etnolog* 22, str. 307–311.
- LUTHAR, Breda; PUŠNIK, Maruša
2016 Jugoslovanizacija kavbojk. V: T. Petrović, J. Mlekuž (ur.), *Made in YU 2015*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Str. 42–57.
- MAKAROVIČ, Marija (ur.)
1993–2004 *Tako smo živeli: življenjepisi koroških Slovencev* [1–12]. Celovec: Mohorjeva družba.
- MILLER, Daniel
2016 *Materialna kultura*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- MILLER, Daniel, WOODWARD, Sophie
2012 *Blue jeans: the art of ordinary*. Berkley [etc.]: University of California Press.
- MLEKUŽ, Jernej
2007 Biografije in zgodovine predmetov. *Etnolog* 17, str. 261–273.
2011 Prisluhljivo tišini? V: J. Mlekuž (ur.), *Klepetavi predmeti: ko predmeti spregovorijo o nas in o drugih*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Str. 9–17.
- NASTRAN ULE, Mirjana
2000 *Sodobne identitete v vrtnicu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- PETROVIČ, Tanja; MLEKUŽ, Jernej (ur.)
2016 *Made in YU 2015*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- RAMŠAK, Mojca
2003 *Portret glasov: raziskave življenjskih zgodb v etnologiji – na primeru koroških Slovencev*. Ljubljana: Društvo za proučevanje zgodovine, antropologije in književnosti.
2004 Življenjska zgodba. V: A. Baš (ur.), *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga. Str. 724.
- RUPNIK, Brigita
2012 *Kdo sem jaz?: [brošura k razstavi iz cikla osebnih razstav obiskovalcev Moje življenje, moj svet]*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.
- SHIPPERS, Thomas K.
2002 Od predmetov do simbolov: spreminjajoče se perspektive pri preučevanju materialne kulture v Evropi. *Etnolog* 12, str. 125–137.

ULE, Mirjana

1999 Stoletje mladine: spremna študija. V: J. R. Gillis, *Mladina in zgodovina: tradicije in spremembe v evropskih starostnih odnosih od 1770 do danes*. Šentilj: Aristej. Str. 237–295.

VODOPIVEC, Nina

1999 Podoba ženske v listu Naša žena med leti 1945 in 1951. *Kronika* 47, št. 1–2, str. 153–167.

VOGRINC, Jože

2005 Kako so predmeti oživeli in kaj jim danes vdihuje življenje?: sociologove opazke. *Argo* 48, št. 2, str. 139–141.

WEBER, Sebastijan; ŽENKO, Urška (ur.)

2017 *Jeans generacija: celjska popularna kultura od kavbojk do mobitela*. Celje: Muzej novejšje zgodovine.

WINSTON, Robert (ur.)

2007 *Človek: velika ilustrirana enciklopedija*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

ZAVRATNIK, Veronika

2016 »Allstarke so pa malo dlje ostale«: čevlji kot del materialne kulture. *Etnolog* 26, str. 147–163.

ZELMANOVIČ, Đorđe

1990 *Ilustrirani bonton & protokol*. Maribor: Obzorja.

ŽAGAR, Janja

1994 *Oblačilna kultura delavcev v Ljubljani med prvo in drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Založba Mladika.

2003 Tekstilna zbirka Slovenskega etnografskega muzeja: kaj je, kaj ni in kaj naj bi (p)ostala. *Etnolog* 13, str. 165–179.

2006 Primerno in lepo skozi bonton. *Etnolog* 16, str. 53–74.

2011 *Osební videdz: izbira in komunikacija: doktorska disertacija*. Ljubljana: [J. Žagar].

2012a Moje življenje, moj svet: osebne razstave obiskovalcev SEM. *Etnolog* 22, str. 243–249.

2012b Zbiralna vodila nekega kustodiata. *Argo* 55, št. 2, str. 66–70.

2013a Jaz – moj osebni svet. V: J. Žagar (ur.), *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta: vodnik po stalni razstavi Slovenskega etnografskega muzeja*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej. Str. 121–135.

2013b Moje življenje, moj svet. V: J. Žagar (ur.), *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta: vodnik po stalni razstavi Slovenskega etnografskega muzeja*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej. Str. 182–184.

ŽAGAR, Janja, DULAR, Andrej

2013 Pot Enega. V: J. Žagar (ur.), *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta: vodnik po stalni razstavi Slovenskega etnografskega muzeja*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej. Str. 168–174.

BESEDA O AVTORICI

Janja Žagar, dr., etnologinja, muzejska svétnica. V Slovenskem etnografskem muzeju je zaposlena kot kustosinja oblačilne in tekstilne zbirke. Znanje o tekstilni materialni dediščini dopolnjuje z interdisciplinarnimi znanji in ga posreduje domačim in tujim muzejskim obiskovalcem, interesnim skupinam, študentom, institucijam. Monografije: *Pasovi in sklepanci* (1993), *Oblačilna kultura delavcev v Ljubljani med prvo in drugo svetovno vojno* (1994), *Pokrivala* (2004). Je soavtorica obeh stalnih razstav SEM: *Med naravo in kulturo* (2006); *Jaz, mi in drugi: podobe mojega sveta* (2009). Doktorirala je na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani na temo *Osební videdz: izbira in komunikacija* (2011).

ABOUT THE AUTHOR

Janja Žagar, PhD, ethnologist, museum counsellor. She is employed with the Slovene Ethnographic Museum as curator of the clothing and textile collection. She complements her knowledge of the textile material heritage with interdisciplinary skills, and presents it to the domestic and foreign museum visitors, interested groups, students, institutions. Monographs: *Pasovi in sklepanci* (1993), *Oblačilna kultura delavcev v Ljubljani med prvo in drugo svetovno vojno* (1994), *Pokrivala* (2004). She has co-authored both permanent exhibitions at the SEM: *Between Nature and Culture* (2006); *I, we and the others: images of my world* (2009). She earned her PhD degree at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology, Faculty of Art, Ljubljana, with a dissertation entitled *Personal appearance: choice and communication* (2011).

SUMMARY

Eloquent stories, written into personal objects

Objects that are intended for personal use (e.g. clothes, dress and decoration accessories, personal or inherited souvenirs, and the like) are an exceptionally eloquent aspect of our world. They are more than but carriers of ideas and meanings of everyday life and holidays, daily routines and personal celebrations. Personal objects are also direct participants of experiences, intimate emotions and inner (self-) definitions. Although their use is limited to the individual and inevitably subjective, they incorporate a social element of expressiveness as well, since they are the tangible results of the continuous negotiations and changing influences between the individual and his/her environment – both in the public sphere and in private relations.

Among the wealth of objects that accompany people throughout their life, only a handful of chosen objects survives the sieve of oblivion long after their period of use has ended. Most of them deteriorate or are discarded, but they may remain documented on photographs, or as a precious part of our living and creative memory. For other people to understand the stories personal objects have to tell, we require their user's story. Without it, an object is but an empty shell, bearing witness only to forms, and perhaps also to production and decoration techniques; through comparisons it may be classified temporally, geographically, and in terms of purpose. But all these categories are partial; they have very little in common with the real, complex life of people and things. The article is based on oral, object and pictorial sources, acquired through sustained research into people's personal appearance and the materializations of choices, adventures and experiences, memories and discoveries. The illustrative examples have been taken partly from in-depth interviews and partly from guided ones, as well as from collected museum objects linked to personal stories.